Ru'be'nin urcûzelerini daha üstün görenler yanında, Accâc'a nisbet edilen ve bir kısmı 200 mısraı bulan çok uzun bazı recezlerin o devrin imkânlarıyla tesbit edilmesinin mümkün olmadığı, üstelik bu recezler arasında üslûp ve malzeme farkı görüldüğü noktasından hareketle bunların Ru'be'ye ait olduğunu ileri sürenler de vardır (bk. R. Blachère, s. 619). Câhiz'e göre Accâc, urcûze söyleyenlerin en iyisidir. Onun urcûzeleri, İslâm öncesi kaside tarzında olduğu gibi, genel olarak geleneksel bir **nesib*** le başlar, daha sonra çöl ve çöldeki hayatı anlatır; deve, at, yaban eşeği ve vahşi boğa gibi çöl hayvanlarının tasviri ile devam ederek şairinin veya bir başkasının methi ile sona erer.

Hicivle ve lirik şiirle uğraşmayan Accâc, urcûzeleriyle Yezîd b. Muâviye, Abdülazîz b. Mervân, Bişr b. Mervân, Süleyman b. Abdülmelik ve Haccâc b. Yûsuf gibi Emevî yöneticilerini övmüştür. Dilciler, onun sağlam bir dil yapısına sahip olan şiirlerini genellikle "şâhid" olarak kullanmışlardır. Meselâ İbn Manzûr *Lisânü'l-ʿArab*'da 563 beytine yer vermiştir.

Süleymaniye (Fâtih, nr. 3957, 124 varak) ve Nuruosmaniye (nr. 3983, 169 varak) kütüphanelerinde de birer nüshası bulunan Accâc'ın divanını ilk defa Ahlwardt yayımlamıştır (Berlin 1903). Daha sonra Dr. Abdülhafîz es-Satlî tarafından Asmaî'nin şerhiyle birlikte tahkik edilerek iki cilt halinde Şam'da (1971), Dr. İzzet Hasan tarafından da bir cilt olarak Halep'te (1971) neşredilmiştir. Ayrıca divandaki ilk kasidesini M. Bittner *Das erste Gedicht aus dem Dîwân...* (Wien 1896) adıyla, iki urcûzesini R. Geyer *Altarabische Diiamben* (Leipzig 1908) başlığını taşıyan çalışması içinde, sekiz urcûzesini de Muhammed Tevfik el-Bekrî *Erâcîzü'l-ʿArab* (Kahire 1313) adlı antolojisinde yayımlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cümahî, *Ṭabaḳātü fühûli'ş-şuʿarâʾ* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Kahire 1394/1974, s. 753-761; İbn Kuteybe, *eş-Şiʿr ve'ş-şuʿarâʾ*, Beyrut 1964, II, 493-494; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, III, 89-90; Abdülkādir el-Bağdâdî, *Ḫizânetü'l-edeb*, I, 89, 103; Brockelmann, *GAL*, I, 60; *Suppl.*, I, 90; Sezgin, *GAS*, II, 366-367; Ömer Ferrûh, *Târîḫu'l-edebi'l-ʿArabî*, I, 570-576; C. Zeydan, *Âdâb* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1957, I, 297; Şevki Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-ʿArabî*, II, 399-401; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şuʿarâʾ ve devâvîn*, Beyrut, ts. (Mektebetü Dâri'ş-Şark), s. 98-100; R. Blachère, *Târîḫu'l-edebi'l-ʿArabî* (trc. İbrâhim el-Kîlânî), Dımaşk 1404/1984, s. 618-620; A. Haffner, "Accâc", *İA*, I, 116; Ch. Pellat, "al-ʿAdjdjādj", *EI²* (Fr.), I, 14.

HULÛSİ KILIÇ

ACEM

(العجم)

Araplar'ın Arap olmayanlara ve özellikle İranlılar'a verdikleri isim.

Arapça bir kelime olan **ucme** (عجمة), sözlükte "konuşurken dil kurallarına uymamak, dili bozuk olmak; düzgün ve fasihin zıddı" gibi anlamlara gelmektedir. Aynı kökten türeyen **acem** de kökünde "açık seçik konuşmak" mânası bulunan **arab** (عرب) kelimesinin karşıtıdır. Câhiliye devri şiirinde **acem** yerine, aynı kökten gelen **a'cem** kelimesi de kullanılmıştır (bk. Zevzenî, s. 142). Acem kelimesinin aynı zamanda tek kişiyi belirtmek için kullanılan bir kalıp olan nisbet hali **acemî**, fasih konuşsun veya konuşmasın, "Arap olmayan kimse" demek olup bu mânada Hz. Peygamber tarafından Vedâ hutbesinde de kullanılmıştır (bk. *Müsned*, V, 411). **A'cemî** ise, ister Arap ister Acem olsun, "fasih konuşmayan kimse" anlamına gelmektedir (bk. **A'CEMÎ**).

Acem kelimesinin etimolojik ve semantik gelişimi, Grekçe'de aynı anlamı taşıyan barbar kelimesine benzer. Eski Grekler'in kendileri dışındaki toplumları, yabancıları barbar diye adlandırmaları gibi Araplar da Arap olmayan toplumlar için acem kelimesini kullanmışlardır. Gerek Grekler gerekse Araplar'ın kendileri hakkında bu kelimeleri kullandıkları toplumlar, ilk planda komşuları olmuştur. Bu bakımdan **acem** kelimesi, ilk İslâmî fetihler sırasında özel mânada İranlılar için kullanılmıştır. Bu dönemde, fâtih Araplar'ın bunlara karşı sosyal ve siyasî üstünlüklerini ifade eden aşağılayıcı bir mâna da verdikleri acem kelimesi, III. (IX.) yüzyıldan itibaren, Arap olmayan toplumların ve özellikle İranlılar'ın İslâm dünyasında sosyal ve kültürel alanda olduğu gibi politik alanda da güç kazanmalarıyla birlikte, sadece etnik ve coğrafî bir ayırımı ifade eder olmuştur. Bu çerçevede, Selçuklular devrinden itibaren İsfahan, Hemedan ve Tahran arasında kalan merkezî İran (el-Cibâl) için Irâk-ı Acemî, Irak olarak bilinen Mezopotamya bölgesi için de Irâk-ı Arabî tâbiri kullanılmağa başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde acem kelimesi İran'ın bütünü için kullanıldığı gibi, Farsça'da ve Türkçe'de "İranlı" ve "İranlılar" mânasına da kullanılmıştır (bk. Ali Ekber Dihhüdâ, *Luġatnâme*, "ʿacm" md.). Türkiye'de Âzerî Türkleri'ne "acem" denmesi de İran'la olan münasebetleri sebebiyle olmalıdır. Ayrıca Türkçe'de ve Farsça'da **acemi** kelimesi mecazî olarak "bir işi beceremeyen, tecrübesiz, bilgisiz kimse" mânasına da kullanılmaktadır.

Diğer yönden müslüman İspanya'da, İber yarımadasında mahallî İspanyol lehçelerini konuşanlar için acem tâbiri kullanıldığı gibi, Arap harfleriyle yazılan İspanyolca literatürü ifade için de **aljamia*** tâbiri kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 411; *Tehẕîbü'l-luġa*, "ʿacm" md.; Zevzenî, *Şerḥu'l-muʿallaḳāt*, Beyrut, ts., s. 142; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ʿacm" md.; Yâkūt, *Muʿcemü'l-büldân*, Beyrut 1977, II, 99; *Lisânü'l-ʿArab*, "ʿacm" md.; *Ḳāmûs-ı Türkî*, "ʿacm" md.; Muhammed Muîn, *Ferheng-i Fârisî*, "ʿacm" md.; Ali Ekber Dihhüdâ, *Luġatnâme*, "ʿacm" md.; Pakalın, I, 8; Goldziher, "Acem", *İA*, I, 117; F. Gabrieli, "ʿAdjam", *EI²* (İng.), I, 206; C. E. Bosworth, "ʿAjam", *EIr.*, I, 700-701.
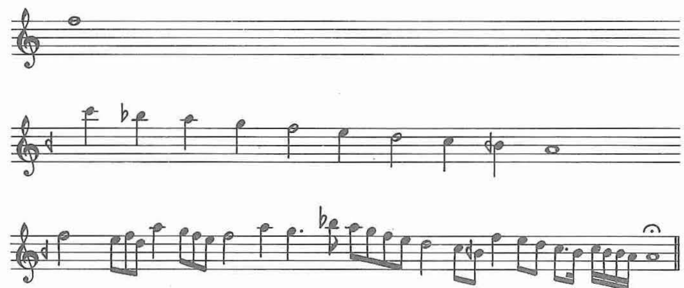

ADNAN KARAİSMAİLOĞLU

ACEM

Türk mûsikisinde bir perde ve birleşik makamın adı.

Acem perdesi. Türk mûsikisinde bir nota. Portenin, sol anahtarına göre üstten birinci çizgisi üzerine yazılan fa notasının adıdır. Bir oktav (sekizli aralığı) tizindeki fa notasına tiz acem perdesi, bir oktav pestindeki fa notasına da acem-aşiran perdesi denir.

Acem makamı. Türk musikisinde bir birleşik makam. Terkip edeni bilinmemekle birlikte dört asırdan beri kullanıldığı tahmin edilmektedir. Acem, keli-

Acem perdesi, acem makamı dizisi ve seyir örneği

me olarak "Arap olmayan, İranlı, yabancı" gibi mânalara gelmekte ise de bu makamın adını, esas perdesi olan acem perdesinden almış olması muhtemeldir.

Dizisi, acem perdesi üzerindeki çârgâh beşlisinin bayâti makamı seyriyle karar vermesinden meydana gelir. Donanımına bayâti makamının ârızası olan segâh perdesi konur. Giriş kalıbının gerektirdiği sünbüle perdesi ise geçtiği yerlerde kullanılır. Makamın güçlüleri acem ve nevâ perdeleridir. Durağı ise dügâh perdesidir. Bütün birleşik makamlar gibi seyri inicidir.

Acem makamına örnek olarak, Sultan Veled'in "Acem Devri" adlı peşrevi, Abdülkādir-i Merâgī'nin (?) "Bütī dârem ki gerd-i gül zi-sünbül sâyebân dâred" mısraı ile başlayan muhammes usulündeki kârı, Itrî'nin "Bir şeh ki tâcdârân olmakta hâk-i râhı" mısraı ile başlayan fahte usulündeki bestesi gösterilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

S. Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 155; IV, 239; H. Sadettin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, İstanbul 1968, s. 4, 93; Kantemiroğlu, *İlmü'l-mûsikī*, I, 75-76; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 9, 97, 348; Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 3.

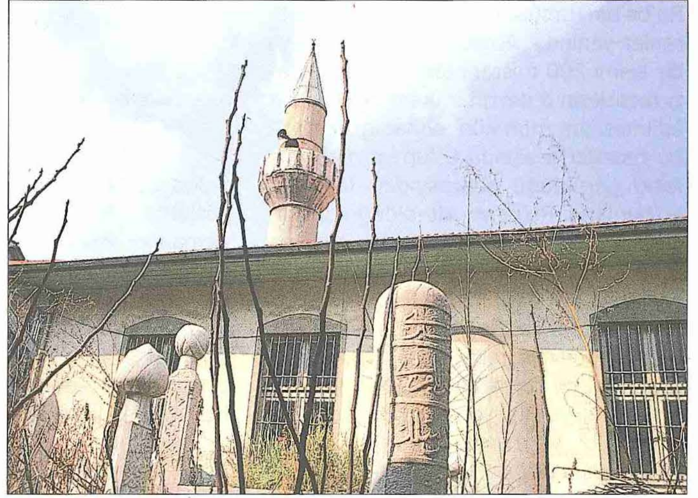
CİNUÇEN TANRIKORUR

ACEM ALİ

(ö. 944/1537 [?]

Klasik Osmanlı mimarisinde adı bilinen ilk başmimar.

Osmanlı mimarlık tarihinde Acem Alisi ve Esir Ali adlarıyla da tanınır. Alîsî (عليسى) kelimesinin Babinger ve Mayer tarafından yanlışlıkla Îsâ (عيسى) şeklinde okunması üzerine literatüre giren Mimar Acem Îsâ ile aynı kişidir. Azerbaycan Türkleri'nden olan ve kendi vakfiyelerinde adı Abdülkerim oğlu Alâeddin Ali Bey şeklinde geçen Acem Ali'nin bu lakaplarla tanınmasının sebebi, Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi sırasında İranlılar'dan esir alınmış olmasıdır.

Acem Ali Camii Şehremini-İstanbul

Şehremini'de, masrafını da bizzat karşılayarak yaptığı ve bugün Mimar Camii, Mimar Acem Camii ve Örümceksiz Dede Camii adlarıyla anılan caminin mihrap cephesi önündeki hazîrede gömülü olduğu bilinmektedir. 8 Şevval 943 (20 Mart 1537) tarihli vakfiyesinden o tarihte hayatta olduğu öğrenilmekte, yerine tayin edilen Mimar Sinan'ın 944 (1537-38) yılı içinde göreve başlamış olmasından da vakfiyenin tanziminden kısa bir müddet sonra öldüğü anlaşılmaktadır.

Acem Ali, Bursa üslûbundan gelen yan mekânları terketmek ve orta kubbeyi ayak kullanmadan doğrudan duvarlar üzerine oturtmak suretiyle, kendinden önce Edirne ve İstanbul Beyazıt camilerinin yapımıyla başlatılmış olan klasik Osmanlı mimarisine, daha sonra halefi Mimar Sinan'ın geliştireceği toplu plan esasını getirmiştir. Kanûnî döneminin başlarına ait olan İstanbul Sultan Selim Camii, Acem Ali'nin kendi üslûbunu eksiksiz biçimde ortaya koyduğu en önemli eseridir. Halefi ve üslûbunun takipçisi olan Mimar Sinan, başlangıçta Şehzade Camii gibi, Acem Ali'nin yalın görünümlü yapılarına ters düşen zengin bir eser yapmışsa da Süleymaniye'de onun sadeliğine dönmüştür. Mimar Sinan'ın, gerek selefinin üslûbunu benimsemiş olması, gerekse onun yaptığı birçok eseri tamir ve tâdil etmesi, Acem Ali'nin bazı eserlerinin ona mal edilmesine yol açmıştır. Gebze'deki Çoban Mustafa Paşa Camii ile İstanbul Sultanahmet'teki İbrâhim Paşa Sarayı bunların en önemlileridir.

Bazılarının kitâbesinin bulunmamasına rağmen üslûplarından ve yapıldıkları tarihlerden Acem Ali'ye ait oldukları anlaşılan başlıca eserler arasında Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey Külliyesi, Sofya'da Kadı Seyfeddin, Manisa'da Sultan, Trabzon'da Hatuniye, Konya'da Sultan Selim, Çorlu'da Süleymaniye, Tekirdağ'a bağlı Saray'da Ayas Paşa, İstanbul Fatih'te Bali Paşa, Eyüp'te Cezerî Kasım, Sütlüce ve Silivri'de Pîrî Mehmed Paşa camileri ile Topkapı Sarayı'nda Bâbüsselâm (ikinci kapı) sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 206-207; İ. Hakkı Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, İstanbul 1943, s. 95; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 48, 50; C. Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts., s. 761; F. Babinger, "Quellen", *JAK*, I (1924), s. 38; İzzet Kumbaracılar, "Türk Mimarları", *Arkitekt*, sy. 2, İstanbul 1937, s. 59; Kemal Altan, "Klâsik Türk mimarlarından Esir Ali", *a.e.*, sy. 3 (1937), s. 81-83; M. Zarif Orgun, "Hassa Mimarları", *a.e.*, sy. 12 (1938), s. 333; H. Baki Kunter, "Mimar Ali Beyin Bilinmeyen İki Vakfiyesi", *V. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler)*, Ankara 1960, s. 438-441.
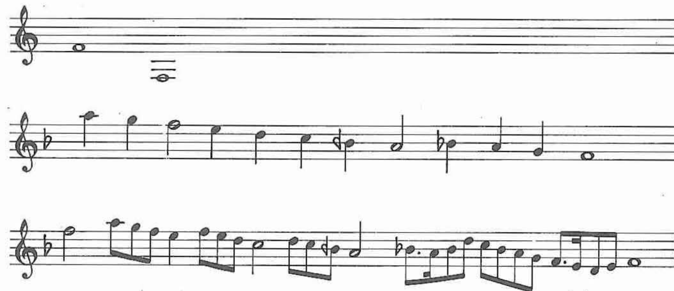

ÖZKAN ERTUĞRUL

ACEM-AŞİRAN

Türk mûsikisinde bir perde ve birleşik makamın adı.

Acem-aşiran perdesi. Türk mûsikisinde bir nota. Portenin sol anahtarına göre alttan birinci boşluğunun içine yazılan fa notasının adıdır. Bir oktav (sekizli aralığı) tizindeki fa notasına acem per-

Acem-aşiran perdesi, acem-aşiran makamı dizisi ve seyir örneği